

Úvod

Pohled na moderní domácí historiografickou produkci ukazuje, že v rámci obecnějšího bádání nad raněnovověkou šlechtickou, resp. stavovskou společností habsburské monarchie či konkrétně českých zemí se hlavní badatelský zájem stále soustřeďuje především na výzkum aristokracie, tedy úzké prominentní vrstvy soudobé šlechtické společnosti.¹ Příčina soustředěného a hluboce precizovaného zájmu o aristokracii není pouze konjunkturálního charakteru, zapříčiněného obecným vývojem světové historiografie v druhé polovině 20. století a politicko-spoločenskou změnou v českém prostředí od roku 1989. Zásadní faktor představuje již samotná pramenná základna, o kterou se historici mohou při studiu aristokracie opírat. Jedná se zejména o dochované rodinné archivy, archivy velkostatků a registry zemských a především dvorských úřadů, které nabízejí bohatou informační základnu pro výzkum životního stylu aristokracie, kariér jejich příslušníků na zemské či dvorské úrovni, politických, společenských i sociálních strategií či nejrůznějších forem vlastní sebe prezentace. Česká moderní historiografie se pro využití tohoto rozmanitého archivního materiálu úspěšně naučila používat nové metody inspirované sociologií a dalšími příbuznými humanitními obory. Díky tomu je schopná detailně zkoumat řadu aspektů životní dráhy raněnovověkého aristokrata, od narození, výchovy a studia přes uplatnění ve státním aparátu, církvi nebo armádě, realizaci sňatkových strategií, majetkové zázemí, hospodářství a kulturní mecenát až po úmrtí a následné dotyčného jednotlivce začlenění do komplexu rodové paměti.² Velký přínos znamenalo navázání komparativní

¹ K definici aristokracie viz MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie 1500–1700*. Praha 2004, s. 11–17.

² Srov. přehledové studie BŮŽEK, Václav: *Nižší šlechta v předbělohorských Čechách (Prameny, metody, stav a perspektivy bádání)*. ČČH 91, 1993, č. 1, s. 37–54; BŮŽEK, Václav: *Frühneuzeitliche Adelgeschichte in der tschechischen Geschichtsschreibung*. In: Asch, Ronald G. – Bůžek, Václav – Trugenberg, Volker (Hg.): *Adel in Südwestdeutschland und Böhmen 1450–1850*. Stuttgart 2013, s. 261–288; BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Šlechta raného novověku v historicko-koantropologických proudech současné evropské historiografie*. ČMM 122, 2003, č. 2, s. 375–409; BŮŽEK, Václav – KELLER, Katrin – KOWALSKÁ, Eva – PÁLFFY, Géza: *Společnost zemí habsburské monarchie 1526–1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí*. ČČH 104, 2006, č. 3, s. 485–526; BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk: *Der Adel in den böhmischen Ländern 1526–1740. Stand und Tendenzen der Forschung*. Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse [ÖAW] 137, 2002, č. 1, s. 55–98; KOLDINSKÁ-ŠEDIVÁ, Marie: *Raně novověká šlechta*. In: Koldinská-Šedivá, Marie – Cerman, Ivo a kol.: *Základní problémy studia raného novověku (= České dějiny, 6)*. Praha 2013, s. 145–194; PÁNEK, Jaroslav: *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského bádání*. OH 5, 1996, s. 19–45.

spolupráce se zahraničními historiky věnujícími se obdobnému tématu. Tato spolupráce vyústila ve studium nejvýznamnějšího místa setkávání aristokratů z celé habsburské monarchie, jímž byl císařský dvůr.³ Z činnosti zainteresovaných badatelů vzešlo vedle nepřehledného množství menších i větších studií také několik syntetických prací, které vzbudily potřebnou a inspirativní diskuzi.⁴ Moderní bádání nezaněvřelo ani na dříve protežovanou a samozřejmě v mnohém tendenčně vykládanou problematiku hospodaření aristokratů na velkostatech a s ním spojeného výzkumu poddanského obyvatelstva. To v současné modernizované podobě přináší mimořádně cenné informace nejen pro poznání struktury šlechtické společnosti na základě majetkové diferenciaci, ale i další aspekty šlechtického života.⁵

Již z letmého pohledu na dosavadní historiografickou produkci je zřejmé, že se mezi aktuálně protežovanými badatelskými tématy nijak zřetelněji neprosadilo studium problematiky udělování šlechtických titulů či jiných šlechtických atributů (erbů, přídomků či nejrůznějších prestižních distinktivních oslovení). Výše citované přehledové práci otázku studia udělování šlechtických titulů, mechanismů přijímání do stavovských obcí a vytváření specifické sociální skupiny tzv. nové šlechty v podstatě opomíjejí.⁶ Absence zmínek o této problematice ve výše citovaných historiografických přehledech samozřejmě není dokladem naprosté cézury v historickém bádání. Při obecnějším hodnocení struktury šlechtické, resp. stavovské společnosti a forem vertikální společenské mobility se autoři stávajících syntetických zpracování, ať již věnovaných pouze aristokracii či celé dobové společnosti, pozastavili i u otázky povyšování do šlechtického stavu, postupu v rámci vnitřní šlechtické hierarchie a stavovského přijímání. Tradičně byla věnována velká pozornost hierarchické struktuře šlechtické společnosti předbělohorských Čech a Moravy.⁷ U restrukturalizace tradiční české titulární hierarchie a jejím dopadům na proměny sociální struktury šlechtické společnosti po porážce stavovského povstání se

³ Detailní historiografický přehled k výzkumu šlechty habsburské monarchie a císařského dvora publikoval BŮŽEK, Václav: *Dvůr habsburských císařů v letech 1526–1740 a historiografie na prahu 21. století*. In: Bůžek, Václav – Král, Pavel (ed.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)* (=OH, 10). České Budějovice 2003 s. 5–32.

⁴ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel: *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002; MAŤA, Petr: *Svět*; BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty* (= Česká historie, 22). Praha 2010; CERMAN, Ivo: *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2011. Srov. také kapitoly *Urozenec a Úředník* v BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.): *Člověk českého raného novověku* (= Každodenní život, 28). Praha 2007, s. 79–110, 216–238.

⁵ Zejm. VALENTA, Aleš: *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století (Chlumečtí Kinští v letech 1740–1770)*. Hradec Králové 2006; TÝŽ: *Lesk a bída barokní aristokracie*. České Budějovice 2011; TÖNSMEYER, Tatjana: *Adelige Moderne: Großgrundbesitz und ländliche Gesellschaft in England und Böhmen 1848–1918* (= Industrielle Welt, 83). Wien 2012.

⁶ Jistou výjimku představuje studie BŮŽEK, Václav: *Frühneuzeitliche Adelsgeschichte*, která se stručně pozastavuje u problematiky transformace titulární struktury české šlechty po porážce stavovského povstání. Vlastní výzkum této problematiky ale již nereflektuje.

⁷ MACEK, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, 2. *Šlechta*. Praha 1994; BŮŽEK, Václav a kol.: *Věk urozených*, s. 43–54; BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost*, s. 81–87.

pozastavil Petr Mařa, který využil takřka zapomenutou, ale informačně velmi cennou práci Antonína Gindelyho z 80. let 19. století.⁸ Na P. Mařu po obsahové stránce navázaly příslušné pasáže v devátém dílu *Velkých dějin zemí Koruny české* a v syntéze V. Bůžka a kolektivu o české raněnovověké společnosti.⁹ Bohužel, stranou pozornosti jmenovaných syntéz zůstaly proměny důležitých právních podmínek členství ve stavovské společnosti, mezi něž v první řadě patří tzv. inkolát. V pobělohorském období totiž jeho působnost zahrnovala jak cizince, tak domácí obyvatele, pakliže se ucházeli o zařazení mezi zemské stavy.¹⁰ V badatelském prostředí, které se věnuje české aristokracii, současně vzniklo několik cenných příspěvků rekonstruujících společenský vzestup jednotlivců či jednotlivých rodů a zmiňujících na patřičných místech také získání šlechtických titulů, popř. dalších šlechtických prerogativ.¹¹ Obdobnou situaci jako u studia raněnovověké šlechty nalezneme rovněž v rámci současného bádání nad městskou společností, z níž se příslušníci nové šlechty rekrutovali. V tomto badatelském okruhu máme k dispozici několik cenných případových studií, které se zabývají životními osudy a společenským postavením elit měšťanské společnosti, jež dosáhla od panovníka udělení erbů a přídomků, resp. nobilitace.¹²

Ačkoliv ani v zahraničí nepatří výzkum nové šlechty mezi upřednostňovaná témata, vznikla zde řada velmi podnětných prací, které jsou obecně věnovány studiu šlechty a šlechtické společnosti.¹³ V několika komparativně koncipovaných

⁸ MAŘA, Petr: *Svět*, s. 67–76; GINDELY, Anton: *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Incolatsverhältnisse seit den 16. Jahrhunderte*. Abhandlungen der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften 7, 1886, č. 1, s. 3–40. P. Mařa nevyužil souhrnnou studii A. P. Šlechty Všehrdského ze Všehrd, podle mého soudu dodnes neprávem opomíjenou, ačkoliv je informačně i interpretačně mnohem hodnotnější, než výše citovaná Gindelyho práce. Viz SCHLECHTA-WSEHRDSKY ZU WSEHRD, Anton Peter Ritter von: *Die Entwicklung des böhmischen Adels*. Separat-Abdruck aus dem Mai-Juni-Heft der Oesterreichisch-Ungarischen Revue. Wien 1890.

⁹ BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří – VESELÁ, Irena – VLNAS, Vít: *Velké dějiny zemí Koruny české*, 9. 1683–1740. Praha 2011, s. 302–307; BŮŽEK, Václav a kol.: *Společnost*, s. 80–93.

¹⁰ Vedle studií A. Gindelyho a A. P. Šlechty je nutno také zmínit práce historiků Františka Kamenička a Vladimíra Klecandý a právních historiků Bohuše Riegra, Josefa Kalouska a Bohumila Baxy. Bibliografické odkazy viz pozn. 1 na s. 101–102 v této publikaci.

¹¹ VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice 2004; CERMAN, Ivo: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.

¹² Výběrově HRUBÁ, Michaela: *Erbovní měšťané – „urozená“ vrstva předbělohorských českých měst? (Životní styl erbovních rodin na příkladu Mrázů z Milešovic v Litoměřicích)*. In: Jiřová, Kateřina (ed.): *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*. Praha 2007 s. 245–257; JAROŠOVÁ, Jitka: *Mrázové z Milešovic v Litoměřicích v předbělohorské době*. In: Hrubá, Michaela (ed.): *Města severozápadních Čech v raném novověku. Ústí nad Labem 2000*, s. 223–237; KORBELÁŘOVÁ, Irena: *Dominační z Karlsbrunnu. K osudům a životnímu stylu slezských erbovních měšťanů barokní doby*. AHUSO 4, 2011, s. 51–75; MÜLLER, Karel: *Olomoucký erbovní měšťan Valentin Parsch z Parschendorfu*. Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci 9 (28), 2000, s. 138–142; STARÝ, Marek: *Steidlové z Tulechova. Minulostí Západočeského kraje 42*, 2007, č. 2, s. 553–568; URFUS, Valentin: *Rektor pražské univerzity Jan Jindřich Turba a jeho rodina (k postavení právnícké inteligence a úřednické šlechty v pobělohorských Čechách)*. AUC-HUCP 24, 1984, č. 2, s. 41–53.

¹³ Na tuto skutečnost velmi stručně upozornil již GRAF, Klaus: *Adel als Leitbild – zur Geschichte eines Grundwerts in Spätmittelalter und früher Neuzeit*. In: Horst, Carl – Sönke, Lorenz (Hg.): *Gelungene*

monografiích o šlechtě a šlechtické společnosti v (raně) novověké Evropě nalezeme řadu důležitých zmínek o nobilitacích, v některých případech dokonce celé kapitoly, ačkoliv jejich pohled na problematiku není vyvážený – výrazný akcent na poměrně velmi dobře zdokumentované francouzské realie je až příliš patrný.¹⁴ Pokusy o v ucelený pohled na nobilitace v raněnovověkém rakouském a říšském prostoru přináší zatím pouze několik časopiseckých a sborníkových studií. Mezi nimi excelují zejména studie Erwina Riedenauera o právním i sociálním pozadí nobilitací bavorských vévodů v kontextu nobilitačních práv římských císařů a některých dalších suverénních panovníků vně říšských hranic (české země, Prusko).¹⁵ Tradičnímu zájmu se v rakouské, polské či slovenské historiografii těší nobilitační listiny (jako součást širšího souboru erbovních listin). Vydávané edice a soupisy jsou často obohaceny o cenné úvody či drobné biografie příjemců regestovaných privilegií.¹⁶ Zásadní přehledovou studii o vývoji nobilitačních privilegií

Anpassung? Adelige Antworten auf gesellschaftliche Wandlungsvorgänge vom 14. bis zum 16. Jahrhundert. Ostfildern 2005, s. 78.

- ¹⁴ Zejm. ASCH, Ronald G.: *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit. Eine Einführung*. Köln – Weimar – Wien 2008, s. 43–51; BUSH, Michael Laccohee: *The European Nobility, 1. Noble privilege*. Manchester 1983, s. 121–143, 2. *Rich noble, poor noble*. Manchester 1988, zejm. 59–102; TÝŽ: *An Anatomy of Nobility*. In: Týž (ed.): *Social Orders and Social Classes in Europe since 1500. Studies in Social Stratification*. London 1992, s. 26–46; CLARK, Samuel: *State and Status. The Rise of the State and Aristocratic Power in Western Europe*. Montreal 1995, s. 157–169; ENDRES, Rudolf: *Adel in der frühen Neuzeit* (= Enzyklopädie deutscher Geschichte, 18). München 1993, s. 49–55; DICKSON, Peter George Muir: *Finance and Government under Maria Theresia 1740–1780, 1. Society and Government*. Oxford 1987, zejm. s. 78–91; GODSEY, William D.: *Nobles and nation in Central Europe. Free imperial knights in the age of revolution 1750–1850* (= New studies in European history). Cambridge 2004, s. 57–60; LUKOWSKI, Jerzy: *The European Nobility in the Eighteenth Century* (= European culture and society). Basingstoke 2003, s. 18–36; MUNCK, Thomas: *Evropa sedmnáctého století. 1598–1700* (= Dějiny Evropy). Praha 2002, s. 170–171; POWIS, Jonathan: *Der Adel*. Paderborn 1986, s. 31–34. K francouzským nobilitacím srov. SCHALK, Ellery: *Ennoblement in France from 1350 to 1660*. *Journal of Social History* 16, 1982, č. 2, s. 101–110.
- ¹⁵ RIEDENAUER, Erwin: *Das Herzogtum Bayern und die kaiserlichen Standeserhebungen des späten Mittelalters. Zur Frage einer habsburgischen Adelspolitik im Reich*. *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte* 36, 1973, s. 600–644; TÝŽ: *Zur Entstehung und Ausformung des landesfürstlichen Briefadels in Bayern*. *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte* 47, 1984, s. 609–674; TÝŽ: *Bayerischer Adel aus landesfürstlicher Macht*. In: Kraus, Andreas (Hg.): *Land und Reich, Stamm und Nation, Probleme und Perspektiven bayerischer Geschichte. Festgabe für Max Spindler zum 90. Geburtstag, 2. Frühe Neuzeit* (= Schriftenreihe zur bayerischen Landesgeschichte, 79). München 1984, s. 107–136. Ojedinělý příklad zhodnocení významu klientelistických vazeb v rakouských arcivévodských nobilitačních řízeních přináší NOFLATSCHER, Heinz: *„Freundschaft“ im Absolutismus. Hofkanzler Johann Paul Hoher und die Standeserhebungen Kaiser Leopolds I.* In: Weiss Sabine (Hg.): *Historische Blickpunkte. Festschrift für Johann Rainer* (= Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, 25). Innsbruck 1988, s. 469–504.
- ¹⁶ FAUST, Ovidius: *Archív mesta Bratislavy, 1. Súpis erbových listín zemianskych*. Bratislava s. d.; JANKOVIČ, Ladislav: *Umelecko-historický rozbor armálesov 15.–19. storočia. Typológia a analýza armálesov bratislavskej zbierky*. *Slovenská archivistika* 22, 1987, č. 2, s. 114–129; MICHTA, Jerzy: *Nobilitacje i indygenaty w Rzeczypospolitej 1434–1794, 1–28*. Kielce 1991–1997; TRELIŇSKA, Barbara: *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. Lublin 2001*; PFEIFER, Gustav: *Wappen und Kleinod. Wappenbriefe in öffentlichen Archives Südtirols* (= Veröffentlichungen des Südtiroler Landesarchivs, 11). Bozen 2001; ŠÍŠMIŠ, Milan: *Súpis erbových listín na Slovensku. Priebeh a predbežné výsledky*. In: Brňovják, Jiří a kol.: *Nobilitace ve světle písemných pramenů* (= NHM, 2). Ostrava 2009, s. 42–45; CHMIELEWSKA, Mieczysława: *Znaczenie, treści i symbolika*

s akcentem na území rakouských dědičných zemí do 18. století publikoval Gustav Pfeifer.¹⁷ Naopak obecnějším zhodnocení problematiky nobilitací byla věnována mnohem menší pozornost.¹⁸ Oproti ranému novověku a 18. století se dočkala větší pozornosti ze strany badatelů nová šlechta v 19. století, a to především v souvislosti s výzkumem občanské společnosti (*Bürgertum*) a tzv. druhé společnosti (*zweite Gesellschaft*) v habsburské monarchii a německých státech.¹⁹ Významný počín, jenž usnadňuje orientaci ve složitých právních aspektech nobilitací a současně vytyčuje další badatelské problémy, představuje vydání několika fundovaných studií, které shrnuly tzv. šlechtické právo (*Adelsrecht*).²⁰ Do této kategorie prací je nutné zařadit sborník *Deutsches Adelsrecht* s cennou studií Georga Frölichsthalo o nobilitacích na území Svaté říše římské od jejich středověkých počátků až do jejího zániku roku 1806.²¹ Velmi důležitou skupinu studií představují disertační práce, které vznikaly v 70. letech na Vídeňské univerzitě, jež se však intenzivně zabývaly již problematikou 18. století. Ačkoliv se primárně orientovaly na analýzu nobilitací hospodářsky činných osob (*Wirtschaftstreibende, Wirtschaftsadel*), jejich metodický přístup

przywilejów herbowych w świetle dokumentów z Archiwum Państwowego we Wrocławiu. Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego 6 (17), 2003, s. 41–62; GOJNICZEK, Wacław – MAKOWSKI, Mariusz: Dokumenty herbowe dla szlachty w zbiorach cieszyńskich. In: Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník, 3. Cieszyn – Český Těšín 2007, s. 167–175.

¹⁷ PFEIFER: *Wappenbriefe*. In: Pauser, Josef – Scheutz, Martin – Winkelbauer, Thomas (Hg.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch (= *MIÖG. Ergänzungsband*, 44). Wien – München 2004, s. 291–302.

¹⁸ MICHTA, Jerzy: *Nobilitacja i indygenat w szlacheckiej Rzeczypospolitej*. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Historia* 45, 1990, s. 355–363; SUCHOJAD, Henryk: *Problem nobilitacji oraz indygenatów na sejmikach matopolskich i wielkopolskich w latach 1669–1696*. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 1996, č. 1–3, s. 169–177; GÓRZYŃSKI, Sławomir: *Standeserhebungen in Galizien 1773–1918*. *Zeitschrift Adler*, 1993, č. 3, s. 67–70; TÝŽ: *Nobilitacje w Galicji w latach 1772–1918*. Warszawa 1999; ČAPLOVIČOVÁ, Kristína: *Uhorská šľachta v 18. storočí*. *Historický časopis* 51, 2003, č. 2, s. 300–301; KUCZER, Jarosław: *Baronowie, hrabiowie, księżęta. Nowe elity Śląska (1629–1740)*. Zielona Góra 2013; KONOPNICKA, Małgorzata: *Erhebungen in den Freiherrenstand in Schlesien nach 1740. Praxis der Titelverleihung*. In: Pufelska, Agnieszka – D'Aprile, Iwan Michelangelo (Hg.): *Aufklärung und Kulturtransfer in Mittel- und Osteuropa*. Hannover 2009, s. 71–88; RÖHSNER, Zdislava: *...mit der allerhöchsten Huld und Gnade... Der Weg eines Beamten zu einem Adelstitel an Hand ausgewählter Akten aus dem Finanz- und Hofkammerarchiv*. *Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik* 27, 2013, č. 1, s. 5–13.

¹⁹ WANDRUSZKA, Adam: *Die zweite Gesellschaft der Donaumonarchie*. In: Siegert, Heinz (Hg.): *Adel in Österreich*. Wien 1971, s. 56–70; FEHRENBACH, Elisabeth: *Adel und Bürgertum im deutschen Vormärz*. *HZ* 258, 1994, s. 1–27; BERGHOF, Hartmut: *Aristokratisierung des Bürgertums? Zur Sozialgeschichte der Nobilitierungen in Preußen und Großbritannien 1870 bis 1918*. *WSWG* 81, 1994, s. 178–204; ULLMANN, Hans-Ulrich: *Nobilitierte Bankiers in Deutschland 1770–1850*. In: Fehrenbach, Elisabeth (Hg.): *Adel und Bürgertum in Deutschland 1770–1848*. München 1994, s. 83–94; MITTENZWEI, Ingrid: *Zwischen Gestern und Morgen* (= *Bürgertum in der Habsburgermonarchie*, 7). Wien – Köln – Weimar 1998, s. 241–249; BRUCKMÜLLER, Ernst – STEKL, Hannes (Hg.): *Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert. Hannes Stekl zum 60. Geburtstag* (= *Sozial- und wirtschaftshistorische Studien*, 31). Wien 2004, s. 16, 68; ŘEZŇÍK, Miloš – VELEK, Luboš (Hg.): *Adelsgeschichte als Elitenforschung* (= *Studien zum mitteleuropäischen Adel*, 5). München 2012.

²⁰ Jejich autory jsou Rudolf Granichstaeden-Czerva, Berthold Waldstein-Wartenberg a Reinhard Binder-Kriegelstein. Bibliografické odkazy včetně komentáře viz pozn. 4 na s. 29–30 v této publikaci.

²¹ Viz tamtéž.

k řešení tématu byl v dané době inovativní. Autoři zmíněných dizertací si všímali nejen právních podmínek nobilitací velkoobchodníků, finančníků a „protoprůmyslových“ podnikatelů, ale pohlíželi na vybraný výsek nové šlechty z mnoha dalších hledisek – mj. se poprvé pokoušeli hlouběji analyzovat otázku zásluh, které byly k úspěšné nobilitaci nezvyklé (dosavadní literatura k vyžadovaným zásluhám přistupovala pouze jako k danému faktu).²² Na jmenované dizertace navázali svými graduačními pracemi až Karl Megner a Peter Wiesflecker.²³ Přitažlivé téma židovské nové šlechty se stalo předmětem několika studií a nakonec i uceleného monografického zpracování.²⁴ Je nutno dodat, že citovaní rakouští, resp. němečtí badatelé se mohli opřít o poměrně kvalitní seznamy nobilitací a jejich analytické zhodnocení, které jasně popisuje základní socioprofesionální tendence nobilitační politiky habsburských panovníků v 18. a 19. století.²⁵ Stranou nezůstala ani heraldika nové šlechty, jíž věnoval několik zásadních studií Michael Göbl.²⁶ Zisku nejprestižnějších šlechtických titulů v rámci Svaté říše římské se z celkové perspektivy věnovali Thomas Klein a Harry Schlip, další důležité poznatky jsou obsaženy v monografických zpracováních dějin konkrétních knížecích rodů.²⁷

22 MAHRINGER, Peter: *Österreichischer Wirtschaftsadel von 1701 bis 1740* (= Diss., Universität Wien). Wien 1968; ANDEL, Brigitte: *Adelsverleihungen für Wirtschaftstreibende während der Regierungszeit Maria Theresias* (= Diss., Universität Wien). Wien 1969; KOMANOWITZ, Renate: *Der Wirtschaftsadel unter Kaiser Karl II. (I.) in der Zeit von 1792–1815* (= Diss., Universität Wien). Wien 1974; FESSEN, Alfred: *Der österreichische Wirtschaftsadel 1909–1918* (= Diss., Universität Wien). Wien 1974.

23 MEGNER, Karl: *Zisleithanische Adels- und Ritterstandserwerber 1868–1884* (= Hausarbeit, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Wien). Wien 1974; WIESFLECKER, Paul: *Nobilitierungen Kaiser Karls I. von Österreich. Studien zum österreichischen Adel am Ende der Donaumonarchie* (= Diss., Universität Wien). Wien 1992.

24 JÄGER-SUNSTENAU, Hanns: *Die geadelten Judenfamilien im vormärzlichen Wien* (= Diss., Universität Wien). Wien 1950; SCHNEE, Heinrich: *Die Nobilitierung der ersten Hoffaktoren. Zur Geschichte des Hofjudentums im Deutschland*. Archiv für Kulturgeschichte 43, 1961, s. 62–99; DREWES, Kai: *Jüdischer Adel. Nobilitierungen von Juden im Europa des 19. Jahrhunderts*. Frankfurt 2013.

25 FRANK, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadeakte für das Deutsche Reich und die Österreichische Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823*, 1–5. Schloss Senftenegg 1967–1974; FRANK-DÖFERING, Peter: *Adelslexikon des österreichischen Kaisertums 1804–1918*. Wien 1989; PRERADOVICH, Nicolaus von: *Die Führungsschichten in Österreich und Preussen (1804–1918) mit einem Ausblick bis zum Jahre 1945*. Wiesbaden 1955; JÄGER-SUNSTENAU, Hanns: *Statistik der Nobilitierungen in Österreich 1701–1918*. Österreichisches Familienarchiv 1, 1963, s. 3–16.

26 JÄGER-SUNSTENAU, Hanns: *Die Wappenzensoren in den Hofkanzleien in Wien 1707–1918*. In: *Genealogica et Heraldica*. Helsinki 1984, s. 354–364, v českém překladu *Erbovní cenzori v Dvorských kancelářích ve Vídni 1707–1918*. GHI 1988, č. 2–3, s. 115–132; GÖBL, Michael: *Kanzleieraldik und Wappensymbolik des 19. Jahrhunderts am Beispiel von Wappenverleihungen an Militärpersonen*. Jahrbuch der Heraldisch-genealogischen Gesellschaft Adler 1986/87, s. 54–108; TÝŽ: *Österreichische Kanzleieraldik und Wappensymbolik des 19. Jahrhunderts am Beispiel von Wappenverleihungen an Zivilpersonen*. Disertace, Universität Wien. Wien 1992; TÝŽ: *Wappenmaler an den Wiener Hofkanzleien von 1700 bis zum Ende der Monarchie*. Herold-Jahrbuch. Neue Folge 9, 2004, s. 9–69.

27 KLEIN, Thomas: *Die Erhebungen in den weltlichen Reichsfürstenstand 1550–1806*. Blätter für deutsche Landesgeschichte 122, 1986, s. 137–192; SCHLIP, Harry: *Die neuen Fürsten. Zur Erhebung in den Reichsfürstenstand und zur Aufnahme in den Reichsfürstenrat im 17. und 18. Jahrhundert*. In: Press, Volker – Willoweit, Dietmar (Hg.): *Liechtenstein – fürstliches Haus und staatliche Ordnung. Geschichtliche Grundlagen und moderne Perspektiven*. Seiner Durchlaucht Fürst Franz Josef II. von und zu Liechtenstein zum 80. Geburtstag. Vaduz 1987, s. 249–292; KOLLMER, Gert: *Die Familie Palm*.

V českých zemích se novou šlechtou v posledním století intenzivně zabývali především genealogové a heraldici, kteří své výsledky publikovali ve spolkových ročenkách a časopisech.²⁸ Jejich studium bylo přirozeně zaměřeno na oblast pomocných věd historických a příležitostně také na oblast šlechtického práva. Velkému zájmu se tradičně těšily a našťastí stále těší erbovní listiny, jak dosvědčují četné edice, přehledy i dílčí studie. Tyto ediční počiny sice akcentují zejména diplomatickou, heraldickou a uměleckou stránku editovaných listin, ale stejně jako v případě zahraniční analogií jsou vybaveny významnými doprovodnými studii a množstvím biografických hesel.²⁹ Tento původně archivně-diplomatický

Soziale Mobilität in ständischer Gesellschaft (= Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, 1). Ostfildern 1983; STEPHAN, Jonas: *Fürsten werden. Die Familie zu Salm im 17. Jahrhundert*. Dostupné on-line na http://www.academia.edu/7435793/Fürsten_werden_Die_Familie_zu_Salm_im_17_Jahrhundert (cit. 23. 5. 2015); STEEB, Christian: *Die Grafen von Fries. Eine Schweizer Familie und ihre wirtschaftspolitische und kulturhistorische Bedeutung für Österreich zwischen 1750 und 1830*. Bad Vöslau 1999; MAURERER, Esteban: *Südwestdeutscher Reichsadel im 17. und 18. Jahrhundert. Geld, Reputation, Karriere: das Haus Fürstenberg* (= Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 66). Göttingen 2001.

²⁸ Srov. přehledové a bilanční studie KREJČÍK, Tomáš: *Výzkum nobilitovaných osob z českých zemí v letech 1804–1918*. In: Vorel, Petr (ed.): *Heraldica viva II. Sborník příspěvků z konference českých, moravských a slezských heraldiků, konané ve dnech 21.–22. října 1999 v Pardubicích*. Pardubice 2002, s. 95–106 a BRŇOVJÁK, Jiří – KREJČÍK, Tomáš: *Ke studiu nové šlechty v českých zemích v 18.–19. století*. GHH 17, 2007, č. 2, s. 39–46; TITÍŽ: *Nobilitační listiny a nobilitační spisy*. In: Myška, Milan – Zářícký, Aleš a kol.: *Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku, 1*. Ostrava 2008, s. 81–89.

²⁹ Ze soupisů a výběrových edic zejm. BRŇOVJÁK, Jiří – HRDLIČKA, Jakub – FIALA, Michal – KREJČÍK, Tomáš: *Litterae armorum. Erbovní listiny v Národním archivu v Praze. Multimediální edice* (= NHM, 4). Ostrava – Praha 2011; FIALA Michal – HRDLIČKA, Jakub – ŽUPANIČ, Jan (ed.): *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648* (= DP – Monographia, 4). Praha 1997; FIALA, Michal – KREJČÍK, Tomáš: *Erbovní listiny Archivu Národního muzea* (= DP – Monographia, 13). Praha 2001; MÜLLER, Karel: *Erbovní listiny v archivech Slezska a severní Moravy*. Opava 2001 + dodatky 1–3; TÝŽ: *Erbovní listiny bohemikálního charakteru ve státním archivu ve Vratislavi*. ZKGHO 30–31, 1988, s. 10–12; PAUKRT, Martin: *Erbovní listiny ve Státním oblastním archivu v Zámrsku a okresních archivech Královéhradeckého a Pardubického kraje*. Sborník prací východočeských archivů 11, 2007, s. 123–148 + dva dodatky tamtéž 12, 2008, s. 81–87 a 15, 2011 131–134; POKORNÝ, Pavel R.: *Erbovní listiny vyšehradských děkanů*. In: Královský Vyšehrad, 2. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniumu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla. Kostelní Vydří 2001, s. 269–280; SEDLÁK, Vladimír J.: *Soupis nobilitačních diplomů v okresním muzeu v Litomyšli*. LGHS 12, 1971, s. 16–19; ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – KOBLASA, Pavel: *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha 2014.

K diplomatické a heraldické stránce nobilitačních listin výběrově BRŇOVJÁK, Jiří: *Nobilitační spisy české dvorské kanceláře z období vlády císaře Karla VI. (1712–1740)*. SAP 56, 2006, č. 1, s. 69–111; TÝŽ: *Conforme est arti et statui: k barokní heraldické tvorbě v první polovině 18. století na příkladech udělování šlechtických titulů a erbů*. In: Cieszyńskie studia muzealne. Těšínské muzejní sborník 4. Cieszyn – Český Těšín 2010, s. 145–180; TÝŽ: *Heraldika nobilitovaných úředníků moravské státní správy 1850–1918. Příspěvek k heraldice a jejím pravidlům v období závěru podunajské monarchie*. GHI 2003, s. 16–28; FIALA, Michal: *Tři studie k české renesanční heraldice. (Znaky měšťanů Starého Města pražského v letech 1526–1618 ve světle salbuchů)*. HR 20, 1993, s. 3–32, 21, 1994, s. 3–87; KREJČÍK, Tomáš: *Ke studiu erbovních listin*. AČ 27, 1977, s. 145–150; TÝŽ: *Metodologický příspěvek k využití erbovních listin jako historického pramene*. Slovenská archivistika 19, 1984, č. 1, s. 70–85; TÝŽ: *Diplomatika erbovních listin vydaných českou panovníkou kanceláří ve 14.–18. století*. In: Šišmiš, Milan (ed.): *Erbovní listiny. Patents of Arms* (= Bibliotheca heraldica Slovaca, 5). Martin 2006, s. 132–144; TÝŽ: *Nové poznatky o vývoji erbovních a nobilitačních listin*. In: Brňovjác, Jiří – Hrdlička, Jakub – Fiala, Michal – Krejčík, Tomáš: *Litterae armorum*, s. 11–72;

výzkum se rychle přenesl do oblasti sociálních dějin 19. století, kde byl využit při studiu jednotlivých sociálních nebo profesních skupin nobilitovaných osob.³⁰ Projevil se rovněž při zpracovávání drobných biogramů nobilitovaných osobností, jež byly publikovány v řadě sborníků a odborných časopisů a také ve specializovaných encyklopediích.³¹ K aktualizaci rakouského konceptu šlechtického práva v 19. století došlo v obsáhlé monografii Jana Županiče. Týž autor věnoval svou další publikaci židovským nobilitacím v habsburské monarchii.³² Z posledních zásadních publikačních počinů monografického charakteru je nutno připomenout komparaci českých a slezských nobilitací v 19. století, jejímž autorem je Rudolf Kučera.³³ I přes absenci syntetických zpracování si nelze stěžovat na nezáměr českých historiků o problematiku nobilitací, nobilitačních listin i nové šlechty jakožto specifické vrstvy dobové stavovské společnosti raněnovověkého období. Výzkumu povyšování do šlechtického stavu, udělování erbů a přijímání do zemských stavovských korporací v předbělohorském období se v posledních letech velmi intenzivně věnuje především Marek Starý. Ve svých podnětných studiích se rovněž pokouší reinterpretovat význam inkolátu.³⁴ Jmenovaný autor a spolu s ním i další historikové (Dalibor Janiš, Klára Adamová) navázali na výzkum inkolátu a mechanismů přijímání do stavovských korporací v předbělohorském období, na který se

MACHÁŇ, Radim: *Erby a predikáty důstojníků rakouské (rakousko-uherské) armády v 19. století*. GHI 9 (24), 2004, s. 13–26; MÜLLER, Karel: *Erbovní listiny*, nestr. úvod; POLÁŠEK, Adam: *Analýza erbů u nobilitací vydaných českou dvorskou kanceláří za vlády Josefa I. (1705–1711)*. Zpravodaj Historického klubu 21, 2010, č. 1–2, s. 58–81; ŽUPANIČ, Jan: *Heraldické předpisy Rakouského císařství*. In: Šišmiš, Milan (ed.): *Erbové listiny*, s. 162–170.

³⁰ BEZECNÝ, Zdeněk: *Šlechtici v občanské době*. Studie k sociálním dějinám 19. století, 7, 1997, s. 92–97; MYŠKA, Milan: *Merita mercatorum aneb jak tři obchodníci z Moravy a Slezska za časů Marie Terezie přišli k šlechtickým titulům*. In: Panic, Idzi – Wanatowicz, Maria Wanda (ed.): *Wieki stare i nowe (= Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego, 1916)*. Katowice 2000, s. 93–109; TYŽ: „*Nová šlechta*“ z řad peněžníků, obchodníků a průmyslníků v českých zemích v 19. století (Poznámky – problémy – perspektivy výzkumu). In: Chocholáč, Bronislav – Malíř, Jiří (eds.): *Pocta Janu Janákovi, předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci*. Brno 2002, s. 355–361; KREJČÍK, Tomáš: *Nobilitovaní bankéři 19. století*. In: Dvořák, Tomáš – Vlček, Radomír – Vykoupil, Libor (eds.): *Milý Bore ... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*. Brno 2003, s. 129–135; ŽUPANIČ, Jan: *Nobilitace českých elit v Rakousko-uherské monarchii*. In: Navrátil, Ivo (ed.): *František Ladislav Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století*. Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum. Semily 2003, s. 181–200; BRŇOVJÁK, Jiří: „... in Anerkennung seiner vieljährigen, trauen und ausgezeichneten Dienste ...“ *Nová šlechta z řad úřednictva moravské státní správy 1850–1918*. SIsB 101, 2003, č. 1, s. 1–16; ŽOUŽELKA, Zbyněk: *Nobilitovaní příslušníci státního úřednictva na Moravě a ve Slezsku v první polovině 19. století. Příspěvek k dějinám státního úřednictva na Moravě a ve Slezsku v době předběžnové*. GHI 10 (25), 2005, s. 46–62.

³¹ K částečné orientaci srov. dnes již bohužel zastaralou bibliografii PALÁT, Pavel a kol.: *Bibliografie české práce heraldické, 1 (1901–1980)*. Ostrava 1983. Z encyklopedických prací zejm. MYŠKA, Milan a kol.: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, [1]–2*. Ostrava 2003–2008.

³² ŽUPANIČ, Jan: *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006; TYŽ: *Židovská šlechta podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem*. Praha 2012.

³³ KUČERA, Rudolf: *Staat, Adel und Elitenwandel. Die Adelsverleihungen in Schlesien und Böhmen 1806–1871 im Vergleich (= Kritische Studien Zur Geschichtswissenschaft, 205)*. Göttingen 2012.

³⁴ K vybraným položkám z bibliografie M. Starého viz pozn. 1 na s. 101–102 v této publikaci.

na přelomu 19. a 20. století a v následujících desetiletích soustředili právní historikové Josef Kalousek, Bohuš Rieger, Bohumil Baxa, František Kameníček či Vladimír Klecanda.³⁵ Na pobělohorské proměny inkolátu a ustavení úředního procesu vstupu do zemských stavovských korporací zaměřil svou pozornost J. Brňovják.³⁶ V řadě studií se konkrétní aplikaci šlechtického práva v nobilitační praxi habsburských panovníků v českých zemích v 18. století zabývali Jiří Brňovják,³⁷ Zbyněk Žouželka,³⁸ Ivana Austová či Adam Polášek.³⁹ Je nutno poznamenat, že charakter archivního materiálu, který je k dispozici zájemcům o problematiku udílení šlechtických titulů a jejich příjemců, zásadně ovlivňuje možnosti studia značně specifické a poměrně komplikovaně definovatelné sociální skupiny tzv. nové šlechty. Drtivá většina jejich příslušníků po sobě nezanechala větší množství písemností osobní povahy nebo dokonce rodinných archivů. Výjimku představují pouze někteří příjemci vyšších či nejvyšších šlechtických titulů, kteří byli tradičními vlastníky svobodného majetku v českých zemích včetně reprezentativních rezidencí, a kteří díky své aristokratické pozici zastávali významné zemské nebo dvorské

³⁵ K publikacím jmenovaných autorů viz tamtéž.

³⁶ BRŇOVJÁK, Jiří: *Otázka konfese Slezanů v nobilitačních řízeních České dvorské kanceláře za vlády císaře Karla VI. a tzv. slezský inkolát*. In: Nešpor, Zdeněk Z. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Praha 2007, s. 329–348; TÝŽ: *K úřednímu procesu přijetí do zemské stavovské obce v období od vydání obnovených zřízení zemských do poloviny 19. století a jeho písemnostem*. In: Týž a kol.: *Nobilitace*, s. 121–140; TÝŽ: *...závěrem (některé další písemné prameny k nobilitacím v českých zemích v novověku)*. In: tamtéž, s. 182–191; TÝŽ: *Stopy uherské nižší šlechty v kvaternech majestátu a slibů věrnosti moravských desk zemských od poloviny 17. do poloviny 19. století*. In: Kovačka, Miloš – Augustínová, Eva – Mačuha, Maroš (eds.): *Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 8.–10. júna 2009 v Martine, 1. Postavenie a majetky zemianskych rodov*. Martin 2010. s. 292–312.

³⁷ Kromě výše citovaných položek a pozn. 44 také BRŇOVJÁK, Jiří: *Význam (šlechtického) vzdělávání a cestování pro nobilitaci v době vlády císaře Karla VI.* In: Kubeš, Jiří (ed.): *Šlechtic na cestách v raném novověku*. Pardubice 2007, s. 193–205; TÝŽ: *České nobilitace podnikatelů v období vlády císaře Karla VI. (1712–1740): Nobilitace – stavovství – merkantilismus*. In: Brňovják, Jiří – Zářický, Aleš (ed.): *Šlechtic podnikatelem. Podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století (= NHM, 1)*. Ostrava 2008, s. 219–238; TÝŽ: *„Aus Böhmeischer Königlichlicher Macht und Vollkommenheit“*. *Wandlungen der Adelstitulatur in den böhmischen Standeserhöhungen und bei der Aufnahme in die Stände in der Zeit der Herrschaft der Habsburgerdynastie*. Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 55, 2015, č. 1, s. 96–137.

³⁸ Z bibliografie studií Zbyňka ŽOUŽELKY zejm. *Nobilitovaní příslušníci státního úřednictva na Moravě a ve Slezsku v první polovině 19. století. Příspěvek k dějinám státního úřednictva na Moravě a ve Slezsku v době předbřeznové*. GHI 10, 2005, s. 46–62; *Nobilitace šumperského obchodníka a podnikatele v plátenictví Franze Xavera Tersche v roce 1806*. SPFFOU (= Profesoru Lumíru Dokoupilovi k sedmdesátinám) 12, 2005, s. 217–227; *Nobilitace úředníků správních institucí českých zemí za zásluhy v hospodářské sféře v letech 1740–1780 (stručný nástin problému)*. In: Brňovják, Jiří – Zářický, Aleš (ed.): *Šlechtic*, s. 239–252; *Moravská šlechtická matrika. Pramen k dějinám moravské šlechty doby pobělohorské*. In: Brňovják, Jiří a kol.: *Nobilitace*, s. 174–181; *Nobilitace Slezanů za loajalitu k Marii Terezií v období slezských válek*. In: Brňovják, Jiří – Gojniczek, Waclaw – Zářický, Aleš (ed.): *Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století)*. Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek) (= NHM, 5). Ostrava – Katowice 2011, s. 279–286.

³⁹ AUSTOVÁ, Ivana: *Šlechtické nobilitace 1627–1637* (= dipl. práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích). České Budějovice 2009; POLÁŠEK, Adam: *Nobilitace vydané Českou dvorskou kanceláří za vlády Josefa I. (1705–1711)* (= dipl. práce, Ostravská univerzita v Ostravě). Ostrava 2010.

úřady. Studium udílení šlechtických prerogativů je tedy odkázáno především archivní materiály úřední provenience, v první řadě dvorské. Materiálů osobního charakteru (memoáry, deníky, korespondence), které obsahují povětšinou pouze sporadické a velmi stručné zmínky o nobilitacích, je formou vědeckého zpracování dosud zpřístupněno badatelské veřejnosti jen velmi málo.⁴⁰

Z výše uvedeného je jistě patrné, že ačkoliv se téma nové šlechty nijak razantněji neprobojovalo do obecných syntéz pojednávajících o společnosti raněnovověkých českých zemí, přesto si již našlo své pevné místo v odborné české historiografické produkci. Předkládaná monografie představuje pokus přispět k výzkumu nové šlechty v českých zemích a s využitím dosavadního stavu bádání představit ve vybraném časovém úseku a na daném území problematiku úředního procesu poskytování šlechtických titulů pokud možno v celé jeho šíři. Oním časovým úsekem je období vlády tří habsburských panovníků 18. století – Josefa I., Karla VI. a Marie Terezie, tedy léta 1705–1780. Teritoriální záběr je vymezen tehdejšími hranicemi celého českého státu, přičemž samozřejmě zohledňuje ztrátu většiny Slezska roku 1742 po prohrané první slezské válce.⁴¹ Zdůvodnění chronologického i teritoriálního rozsahu jsou v zásadě tři: a) právně-teritoriální rozsah udílených titulů, resp. bohemikální charakter studovaných kauz; b) povaha studovaného materiálu, jehož vypovídací hodnota je podmíněna stavem dochování; c) a nakonec vlastní

⁴⁰ Srov. např. drobné zmínky v manželské korespondenci Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejn o zisku knížecí hodnosti pro syna Václava Eusebia či hraběcí hodnosti. Manželé tyto skutečnosti pouze reflektují, ale nehovoří detailněji o okolnostech, procesu, co vše museli sami pro získání titulu udělat. MAREK, Pavel (ed.): *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna* (= Prameny k českým dějinám 16.–18. století, B.1). České Budějovice 2005, viz rejstřík. Obdobně informačně nijak vydatné poznámky nalezneme také v edicích deníků a paměti Jana Nikodéma Mařana Bohdanecského z Hodkova, Adama ml. z Valdštejna, Kryštofa Bernarda Skrbenského z Hříště či Jana Josefa Khevenhüllera-Metsche. Srov. KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr: *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*. Praha 1997, s. 307; HRDLIČKA, Josef: *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdanecského z Hodkova* (= Monographia historica. Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis, 3). České Budějovice 2003, s. 44–54; BRŇOVJÁK, Jiří a kol. (ed.): *Kryštof Bernard Skrbenský z Hříště. Paměti hornoslezského barokního šlechtice* (= NHM, 3). Ostrava – Opava – Český Těšín 2010, s. 66–67 (autora rukopisu zajímalo spíše praktické uplatnění získaného panského privilegia než okolnosti jeho nabytí); KHEVENHÜLLER-METSCH, Rudolf Graf – SCHLITTER, Hanns (Hg.): *Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Oberhofmeisters 1742–1776, [2]. 1745–1749*. Wien – Leipzig 1908, 5. 1758–1759. Wien – Leipzig 1911, 6. 1764–1767. Leipzig – Wien 1917, viz rejstříky. Výjimku představuje část edičně zpřístupněné korespondence Václava Jiřího Holického ze Šternberka, která se dotýká jeho jednání o restituci říšské hraběcí hodnosti z let 1662–1664. SCHULZ, Václav: *Korespondence hraběte Václava Jiřího Holického ze Šternberka*. Praha 1897, s. 6–72.

⁴¹ Základní koncepce monografie vychází z mé dizertační práce *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712–1740* (obhájena na katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity v listopadu 2005), který byl v mnohém upraven či razantně přepracován a po obsahové stránce rozveden o období vlády Josefa I. a tak i Marie Terezie. Při jejich popisu jsem se mohl opřít o fundované studie ŽOUŽELKA, Zbyněk: *České nobilitace Marie Terezie v letech 1740–1762 (Na základě analýzy svazků Salbuchů číslo 174, 192, 204 a 209)*. (= dizertace, Ostravská univerzita v Ostravě). Ostrava 2009; TÝŽ: *Nobilitace Marie Terezie v českých zemích 1740–1763* (nepubl. rukopis, v současné době připravován k tisku) a POLÁŠEK, Adam: *Nobilitace vydané Českou dvorskou kanceláří za vlády Josefa I. (1705–1711)* (= dipl. práce, Ostravská univerzita v Ostravě). Ostrava 2010.

vývoj habsburské nobilitační politiky v českých zemích v 18. století, kdy došlo k několika podstatným modernizačním krokům ze strany státu – ty v reakci na aktuální vnitropolitické i zahraniční dění (války o rakouské dědictví a sedmiletá válka, hospodářská a fiskální politika státu) zavedly nové formy systematizované nárokovatelnosti šlechtických titulů a značně modernizovaly dosavadní hodnoty a kritéria, které byly pro úspěšnou realizaci nobilitace tradičně vyžadovány. Zároveň u posledního zmíněného hlediska čtenáře odkáže na příslušné kapitoly této monografie,⁴² u prvních dvou hledisek se detailněji pozastavím již v následujících řádcích.

Území českého státu přesně vymezuje právní dopad nobilitací, které Habsburkové vydávali do roku 1752 z moci suverénní české královské hodnosti, a které také výslovně označovali za české. Svou právní působností se zásadně odlišovaly od nobilitací, které byly uskutečňovány z rakouské arcivévodské nebo císařské moci, a které tedy spadaly do gesce rakouské dvorské, resp. říšské kanceláře. I po roce 1752, kdy došlo ke sjednocení teritoriálních českých a rakouských šlechtických titulů v jeden celek titulatury dědičných království, knížectví a zemí (který územním rozsahem odpovídal administrativnímu sjednocení českých a rakouských zemí roku 1752), Habsburkové využívali k uskutečňování nobilitačního práva nad českými poddanými českou královskou hodnost. Reforma z roku 1752 sice zapříčinila vydávání nobilitačních listin poskytujících šlechtické tituly dědičných zemí, avšak – jak ještě detailněji ukáží níže – v kancelářské praxi byla provenience jednotlivých kauz nadále zohledňována původní teritoriální příslušnost. Proto i po roce 1752 můžeme hovořit o nobilitačních kauzách bohemikálního charakteru, odlišného od kauz, které byly spjaty s prostředím původních rakouských dědičných („starorakouských“) zemí, a které lze označit za austriakální. Tato dualita byla odstraněna až na počátku 19. století v souvislosti s vytvořením rakouské císařské hodnosti, jež byla českému i rakouskému vladařskému titulu univerzálně nadřazena, a současně převzala jejich nobilitační kompetence.⁴³ Nutno poznamenat, že značnou část bohemikálních nobilitací po roce 1752 doprovázelo udělení inkolátu v českých zemích, který tak podtrhuje bohemikální charakter daných kauz.⁴⁴

Volba studovaného časového výseku i zaměření na české země byla dále podmíněna samotnou povahou studovaného archivního materiálu. Ta totiž v dalších aspektech podtrhovala jeho bohemikální povahu po roce 1752, a dále svým obsahem nabízela řadu důležitých poznatků k průběhu úředního procesu udělení šlechtického titulu (tj. nobilitačního řízení) i zasazení zkoumaných kauz do širších souvislostí tzv. nobilitační politiky habsburských panovníků. Informační základnou se stal podkladový materiál, který vznikl v průběhu nobilitačního řízení a který byl po schválení žádosti o nobilitaci panovníkem a následném vyhotovení

⁴² K této problematice detailněji viz s. 187–266 v této publikaci.

⁴³ Detailněji viz s. 98–99 v této publikaci.

⁴⁴ Detailněji viz kapitolu o inkolátu a přijímání do stavovských obcí.

příslušných písemných dokladů (nobilitačních listin a panovnických intimací pro zemské vlády) uzavřen do tzv. nobilitačního spisu a založen do registratury kanceláře.⁴⁵ Vyřizování českých nobilitačních i jiných šlechtických, resp. stavovských záležitostí, které byly součástí výhradních panovnických práv, spadalo do kompetence kanceláře českého panovníka. Tou byla samostatná česká dvorská kancelář ve Vídni až do roku 1749, kdy byla spolu s rakouskou dvorskou kanceláří sloučena v jednotné *Directorium in publicis et cameralibus* (v rámci správní reformy z roku 1761 bylo přejmenováno na česko-rakouskou dvorskou kancelář). Registratury obou teritoriálních kanceláří včetně nobilitačních spisů byly sloučeny v jednu univerzální registraturu. Ta byla podle W. Goldingera v letech 1827/1828 přemanimulována z původních teritoriálních registratur do věcných skupin. Jednu z nich představovaly české i rakouské šlechtické záležitosti, jejichž ucelený soubor dal právě roku 1828 vzniknout tzv. šlechtickému archivu (Adelsarchiv). Do něj byly posléze zařazeny rovněž říšské nobilitační a jiné šlechtické spisy z registratury roku 1806 zrušené říšské kanceláře, které byly od roku 1841 vedeny v samostatné řadě (Reichsadelsakten). Oddělená řada akt rakouských dědičných zemí, resp. od roku 1804 Rakouského císařství, se stalo zvykem nazývat jako Hofkanzleiadelsakten.⁴⁶ Během československo-rakouské archivní rozluky na počátku 20. let 20. století byly nově vzniklému Československu předány veškeré písemnosti české dvorské kanceláře do roku 1749. Tyto materiály byly deponovány v Archivu Ministerstva vnitra RČS, kde vytvořily samostatný fond. S archivní reformou z roku 1954 se pak tento fond spolu s dalšími fondy Archivu ministerstva vnitra stal součástí nově zřízeného Státního ústředního archivu (od roku 2004 Národního archivu).⁴⁷ Zdárný průběh archivní rozluky dokládá existenci použitelné evidence českých spisů do roku 1749. Spisy z provenience jednotného direktoria a jeho nástupců zůstaly uchovány ve Vídni a proto dnes tvoří součást fondové skupiny Šlechtický archiv Rakouského státního archivu (Österreichisches Staatsarchiv).

Zatímco u písemností české dvorské kanceláře do roku 1749 a direktoria v letech 1749–1752 je jejich bohemikální provenience v právním smyslu zcela nesporná a s pomocí několika základních diplomatických znaků dobře rozpoznatelná, písemnosti jednotného direktoria přestaly v souvislosti s vytvořením jednotné šlechtické titulatury dědičných zemí roku 1752 český nebo rakouský teritoriální charakter rozlišovat.⁴⁸ V rámci pozdějšího přemanimulování kancelářské regist-

⁴⁵ BRŇOVJÁK, Jiří: *Nobilitační spisy*.

⁴⁶ WOLF, Gustav: *Geschichte der k. k. Archive in Wien*. Wien 1871, s. 129–157; GOLDINGER, Walter: *Das ehemalige Adelsarchiv*. MÖStA 13, 1960, s. 486–502; GÖBL, Michael: *Das „neue“ Allgemeine Verwaltungsarchiv*. Scriptorium 43, 1990, s. 140–151; HOCHEDLINGER, Michael: *Österreichische Archivgeschichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters*. Wien 2013, s. 137–138.

⁴⁷ NA, fond ČDK, inv. č. IV-D-1, sign. 752, kart. 410–513; BERÁNEK, Karel – KOLLMAN, Josef: *Česká dvorská kancelář (1293) 1523–1749* (= Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu v Praze, 18). Praha 1966. Srov. také PAZDEROVÁ, Alena a kol.: *Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách*, 1/1. Praha 1997, s. 124–131.

⁴⁸ Detailněji viz s. 82 nn. v této publikaci.

ratury získaly všechny spisy s královskými privilegii včetně nobilitací a inkolátů jednotnou signaturu IV-D-1. V Šlechtickém archivu byly pouze obecně odlišeny od nobilitačních spisů bývalé říšské dvorské kanceláře, které do něj byly zařazeny před polovinou 19. století. Proto jsou dodnes obě části Šlechtického archivu – Hofadelsakten i Reichsadelsakten – jako samostatné fondy odlišovány písmeny E (*erbländisch*) a R (*reichs-*).⁴⁹

Pro tématické vymezení předkládané práce je podstatné, že i po vytvoření jednotné „česko-rakouské“ direktoriální registratury roku 1749 byly jednotlivé spisy v kancelářské praxi nadále rozlišovány podle původní teritoriální příslušnosti, tedy české nebo rakouské. Domnívám se, že se tak dělo za pomoci zvláštních registraturních pomůcek a nikoli ukládáním do separátních registraturních oddělení. Ovšem teritoriální hledisko nebylo uplatňováno jen na spisy uzavřené před rokem 1749, resp. 1752, kdy byla ustavena jednotná šlechtická titulatura dědičných zemí, ale i poté, přestože se to vzhledem k zavedení jednotné šlechtické titulatury může jevit jako značně anachronické.⁵⁰ Soudobé rozlišování teritoriální proveniencí u obecně šlechtické či konkrétně nobilitační agendy mohlo být jistě jedním z důsledků skutečnosti, že vydávání písemností se i po reformě roku 1752 nadále opíralo současně o dvě panovnické hodnosti, českou královskou a rakouskou arcivévodskou.⁵¹ Ačkoliv o tom studované písemnosti přímo nehovoří, domnívám se, že úředníci dvorského direktoria, resp. dvorské kanceláře jakožto jeho nástupkyně rozlišovali teritoriální provenienci podávaných suplik, díky čemuž mohly být kauzy nadále vyřizovány v teritoriálních referátech a posléze evidovány podle teritoriálního registraturního klíče. Primární doklad aplikace teritoriálního registraturního principu na řešené nobilitační kauzy představuje především monumentální řada register panovnických privilegií zv. salbuchy (*Salbücher*), které obsahují mj. ucelené chronologické řady opisů nobilitačních i inkolátních listin. Salbuchy byly vytvořeny převážně na přelomu 18. a 19. století ve spojené dvorské kanceláři ve Vídni, kde měly sloužit jako evidenční pomůcka pro rozlišování panovnických privilegií vydaných pro fyzické i právnické osoby ze všech rakouských dědičných zemí. Jednotlivé řady knih používaly teritoriální provenienci i pro písemnosti vytvořené od roku 1752. Díky tomu vznikla samostatná česká řada salbuchů, která se odlišuje od několika řad pro „starorakouské“ dědičné země (Dolní, Vnitřní

⁴⁹ V této publikaci používám zmíněných písmen při citování spisů z obou řad: Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsbüchlein, Adelsarchiv (dále jen ÖStA, AVA, AA), E nebo R. Jako inventář je používán Frankův pětidílný seznam existujících spisů – FRANK, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen*. Pro základní informaci o Šlechtickém archivu i jednotlivých fondech zařazených do této fondové skupiny lze využít příslušnou kapitolu Jana Županiče v DRAŠAROVÁ, Eva a kol.: *Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka*. Praha 2013, s. 431–443.

⁵⁰ K vedení registratury srov. zejm. PROKEŠ, Jaroslav: *Instrukce vydaná r. 1762 pro českou a rakouskou dvorní kancelář*. Věstník Královské české společnosti nauk, 1926, s. 1–71; TÝŽ: *Boj o Haugvicovo Directorium in publicis et cameralibus r. 1761. Příspěvek ke vzniku České a rakouské dvorské kanceláře*. S. 1. 1926, s. 1–47.

⁵¹ K této problematice detailně viz s. 88 nn. v této publikaci.

a Přední Rakousy).⁵² Ze skutečnosti, že se podklady pro zápisy do jednotlivých řad salbuchů staly koncepty listin z kancelářské registratury,⁵³ lze oprávněně vyvozovat existenci oddělené registraturní evidence českých a rakouských spisů. U řady příjemců bohemikálních nobilitačních listin v druhé polovině 18. století je jejich vazba k českým zemím patrná: buď šlo o tuzemské obyvatele, nebo o cizince, kteří zde přišli z kariérních, politicko-náboženských nebo čistě majetkových, resp. rodinných důvodů. U mnohých nobilitovaných ale není tato vazba zcela zřejmá, kancelář nicméně musela mít k jejich zařazení mezi „bohemika“ důvod.

Patrně díky skartacím přeplněné kancelářské registratury v druhé polovině 18. století⁵⁴ došlo k tomu, že nobilitační spisy obsahují plné spektrum doprovodných písemností (žádost neboli suplika, vyjádření kanceláře a doporučení panovníkovi – tzv. přednesení, doprovodné písemnosti – dobrozdání zemských vlád a jiných úřadů a institucí, koncepty nobilitačních listin a dvorských dekretů) až od přelomu 17. a 18. století. Ze staršího období se v nobilitačních spisech dochovaly pouze koncepty a jen výjimečně i některé další písemnosti (vznik rané formy nobilitačních spisů lze předpokládat již v druhé polovině 16. století). To byl nakonec třetí zásadní důvod, proč jsem mohl podrobit detailnímu zkoumání nobilitační kauzy až od počátku 18. století. Právě podrobné studium nobilitačních spisů umožnilo rekonstrukci byrokratického procesu nobilitačního řízení a díky přítomnosti doprovodných písemností také poskytlo velké množství prosopografických informací, které bychom v jiných archivních fondech či sbírkách hledali velmi obtížně a jistě jen s tristním výsledkem – drtivá většina příjemců českých šlechtických privilegií rozhodně nepatřila mezi původce větších písemných pozůstalostí, které by se dochovaly do dnešních dob.⁵⁵ Nobilitační spisy informují o sociálním

⁵² K obsahu bohemikálních kvaternů salbuchů viz ROUBÍK, František – CULKOVÁ, Dagmar – KOLLMANN, Josef: *Numerický inventář a abecední rejstřík* (= Inventáře a katalogy fondů Státního ústředního archivu Praze). Praha 1981. Pouze nobilitační listiny a listiny týkající se šlechtické heraldiky a čestných oslovení registruje DOERR, August von: *Der Adel der böhmischen Kronländer. Ein Verzeichnis derjenigen Wappenbriefe und Adelsdiplome, welche in den böhmischen Saalbüchern des Adelsarchives im k. k. Ministerium des Innern in Wien eingetragen sind*. Prag 1900. K obsahové analýze českých salbuchů a otázce jejich vzniku a účelu vedle úvodu k výše citovanému numerickému inventáři také ČELAKOVSKÝ, Jaromír: *O domácích a cizích registrech: zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kanceláří*. Praha 1890 nebo CULKOVÁ, Dagmar: *Salbuchy*. GHJ 28, 2008, č. 1, s. 25–37; srov. rovněž FIALA, Michal: *Tři studie* (1993), s. 6. K rakouské řadě, která byla na rozdíl od české vedena až do zániku habsburské monarchie, viz BROUCEK, Peter: *Die sogenannte „Salbücher“ im Allgemeinen Verwaltungsarchiv*. MÖStA 19, 1966, s. 436–511, zejm. s. 444–475 a závěrečný přehled všech existujících svazků; SEITSCHKEK, Stefan: *Die Salbücher als Quelle zur Regional-, Institutionen- und Personengeschichte (ca. 1705–1740)*. Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 26, 2014, č. 5, s. 1–44.

⁵³ Tuto skutečnost dokládá opis listiny Karla Fridricha von Schütz z 20. 9. 1764 (starý stav svobodných pánů), u něhož je uvedeno, že je neúplný z důvodu poškození konceptu. Viz NA, fond SB, kn. 216, fol. 270^v–277^v.

⁵⁴ HOCHEDLINGER, Michael: *Österreichische Archi­v­ge­schichte. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Papierzeitalters*. Wien 2013, s. 40; důležité zmínky přináší také KOLLMANN, Josef: *Dějiny ústředního archivu českého státu*. Praha 1992, s. 207.

⁵⁵ Detailněji viz kapitolu o nobilitačních písemnostech. Na informační potenciál písemností nobilitačních spisů jsem upozornil ve studiích *Nobilitační spisy; Nobilitační řízení české dvorské kanceláře v 1. polovině 18. století a jeho písemnosti s přihlédnutím k dalšímu vývoji do zániku habsburské monarchie*.

a geografickém původu žadatelů a jejich příbuzenských vazbách a zásadně přispěly k poznání jejich životopisů a kariér ve veřejné, vojenské, hospodářské, duchovenské či jiné oblasti. Studium nobilitačních písemností dále pomohlo osvětlit motivaci suplikantů, jež je vedla k podání žádosti o konkrétní šlechtický titul, a vyvodit požadavky, které byly na uchazeče o nobilitaci kladeny ze strany panovníka, kanceláře, resp. státního aparátu obecně (zásluhy, osobní a rodové kvality apod.). Vzájemnou konfrontací motivů (požadavků suplikantů) s konkrétními výsledky dosaženými v jednotlivých zkoumaných kauzách bylo možno poznat přístup kanceláře a panovníků k podávaným žádostem, který chápu jako jeden ze zásadních projevů panovnické, resp. kancelářské nobilitační politiky. Nepostradatelnost nobilitačních spisů násobila skutečnost, že pro nobilitační politiku habsburských panovníků v českých zemích nebyly ve zkoumané době, ale ani dříve či později vytvořeny jakékoliv normativy ve formě panovnických nařízení či vnitrokancelářských instrukcí a směrnic. K vyvození základních dobových principů české nobilitační politiky jsem musel při práci s nobilitačními písemnostmi použít pracnou, ale ve výsledku velmi přínosnou induktivní metodu.⁵⁶

Vedle pražských a vídeňských nobilitačních spisů jakožto primárního pramene jsem dílčím způsobem využil také další archivní prameny. V první řadě to byly inkolátní spisy, které jsou obdobně jako jejich nobilitační protějšky zařazeny do fondů Česká dvorská kancelář v Praze a Šlechtický archiv ve Vídni. Přehled inkolátních kauz také poskytla lístková kartotéka v pozůstalosti Augusta von Doerr.⁵⁷ Opisy konceptů nobilitačních listin bylo možno studovat v bohemikální řadě salbuchů. Šlechtický archiv ve Vídni poskytl cenné doplňující informace o říšských nobilitacích, pakliže se dotýkaly studovaných osob nebo jejich příbuzných či předků.⁵⁸ Pro poznání vývoje inkolátu, diplomatické a heraldické stránky nobilitačních listin a poplatků za nobilitaci a vyhotovení příslušných písemností zejména od poloviny 18. století poskytl důležité poznatky soubor tzv. šlechtických generálií (*Adelsgeneralien*), tedy sbírka normativů včetně velmi cenného doprovodného konceptního materiálu a precedentních kauz, které byly samostatně vedeny v rámci

---

In: Hojda, Zdeněk – Pátková, Hana (ed.): *Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním. Praha 2008*, s. 203–223 a *Nobilitace české dvorské kanceláře v II. polovině 17. století a I. polovině 18. století*. In: Konopnicka, Małgorzata – Kuczer, Jarosław – Stryzewski, Wojciech (ed.): *Szlachta europejska w strukturach lokalnych XVI–XVIII wieku*. Zielona Góra 2010, s. 143–164. Ke skartacím zejm. BERÁNEK, Karel – KOLLMAN, Josef: *Česká dvorská kancelář*, s. 18; srov. také HOCHEDLINGER, Michael: *Österreichische Archivgeschichte*, s. 40.

⁵⁶ Srov. analogický postup Karla Stloukala při studiu fungování české dvorské kanceláře na přelomu 16. a 17. století. STLOUKAL, Karel: *Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky*. Praha 1931, s. 4–5.

⁵⁷ NA, fond Genealogicko-heraldická sbírka Augusta Doerra 1870–1910, inv. č. 35–37, rejstřík k inkolátům, I–III. Ke komparaci s Doerrovým katalogem bylo možno využít rukopis s názvem *Ausweis der allen mit dem Incolate versehenen schlesischen Adelichen Familien*, uchovávaný v ZAO, fond Zemské právo opavsko-krnovské, inv. č. 143, sign. II-76.

⁵⁸ Viz pozn. 49.

Šlechtického archivu ve Vídni, a které dnes tvoří součást fondu Hofadelsakten.⁵⁹ Normálie k nobilitacím, inkolátu či přijímání mezi české a moravské zemské stavy bylo možno studovat také v rámci pražského fondu Česká dvorská kancelář⁶⁰ či fondu Moravský královský tribunál, který je deponován v Moravském zemském archivu v Brně.⁶¹

Tezi o bohemikální povaze studovaného souboru nobilitací 18. století a jejich vypovídací hodnotě studovaných archivních pramenů jsem přizpůsobil obsahovou strukturu předkládané monografie. V první části monografie čtenáře seznamují se základními aspekty tzv. šlechtického práva, tj. základními dobovými formami nabytí šlechtických titulů, a vývojem pobělohorské struktury české šlechtické titulatury až do poloviny 19. století, kdy zanikají poslední relikty dokládající její svébytné postavení v rámci šlechtických titulů západní části habsburské monarchie. Obdobně čtenáři nabízím náčrt historie institutu inkolátu, tj. kvalifikovaného (privilegovaného) zemského obyvatelského práva, které bylo vedle šlechtického titulu nezbytné pro přijetí mezi zemské stavy (velká část studovaných kauz byla motivována právě získáním členství v zemských stavovských obcích). „Úvodní“ kapitoly zakončují pojednáním o rekonstrukci průběhu nobilitačního řízení s přirozeným akcentem na 18. století. Druhá část monografie je rozdělena do tří hlavních kapitol, jimž předchází stručné statistické zhodnocení studovaného souboru bohemikálních nobilitačních kauz v letech 1705–1740. V první z nich se zaměřuji na analýzu motivů, které nobilitované vedly k podání jejich žádostí o udělení konkrétního šlechtického titulu, erbu, přídomku a často také inkolátu. V druhé kapitole se snažím postihnout všechny potřebné předpoklady, které byly pro úspěšné vyřízení žádosti o povýšení do konkrétního šlechtického stavu nezbytné (sem patří především prokázání patřičných zásluh neboli merit a rovněž osobních či rodových kvalit vyjádřených vhodným společenským původem, dostatečným majetkem či získaným univerzitním a popř. také šlechtickým vzděláním). Poslední, třetí kapitolu druhého bloku předkládané monografie tvoří analýza několika okruhů konfliktních polí, kde se mohly představy žadatelů dostat do střetu s představami státu reprezentovaného panovníkem, kanceláří, popř. zemskými úřady. Základní třecí plochou byl nesoulad mezi tradičními stavovskými principy a pragmatickými, velmi často zřetelně merkantilisticky laděnými zájmy státu. Konfliktní situace konkrétně vznikaly v případech nedostatečně prokázaných zásluh či původu nebo příslušnosti k nekatolické konfesi. Celý druhý blok publikace se proto zabývá projevy tzv. nobilitační politiky, tedy projevy vědomého regulativního přístupu panovníka a jemu podřízených státních institucí vůči

⁵⁹ ÖStA, AVA, AA, Adelsgeneralien (dále jen AG), zejm. 591 Normalien (7), 606–608 Reichsadel (21–22), 614a Diplomsformulare (30), 618 Taxen (34), 626–627 Wappenzensor. Přehled tematických skupin šlechtických generálií publikoval Jan Županič v DRAŠAROVÁ, Eva a kol.: *Průvodce*, s. 436–437.

⁶⁰ NA, fond ČDK, inv. č. 752, sign. IV-D-1, kart. 408–409.

⁶¹ MZA, fond A 8 Stavovská registratura, sign. E 2 šlechtické záležitosti (normálie) 1628–1874, kart. 379; fond C 4 Tribunál – normalia.

uchazečům o šlechtické tituly. V rámci projevů nobilitační politiky jsem zohledňoval komunikaci mezi poskytovatelem nobilitací (panovníkem), vykonavatelem jeho vůle (kanceláří) a příjemcem, neboť i vlastní žadatelé mohli přispívat k dílčím a pozvolným proměnám nobilitační politiky. Z poznání této interakce vyplývá, že ačkoliv měla zřetelně navrch strana eráru, výsledkem nobilitační politiky bylo uspokojení potřeb obou stran.

Hlavním cílem monografie tedy bylo celkové postižení byrokratického způsobu udílení šlechtických titulů v českých zemích v 18. století vsazené do kontextu dobových možností a limitů vzestupné sociální mobility v rámci pozvolna se modernizující stavovské společnosti. Mezi mé ambice rozhodně nepatřila celková analýza specifické sociální skupiny tzv. nové šlechty, která byla vytvářena právě udílením šlechtických titulů a zařazováním nových šlechticů do stavovské společnosti. Tato problematika by již značně překračovala poměrně úzce vymezený tematický rámec monografie. Za hranice nobilitačního řízení jsem vykročil jen v případech, kdy to bylo nezbytné pro pochopení okolností jeho vlastního průběhu – zejména v kauzách, u kterých nobilitace nebyla cílem, ale prostředkem k dalšímu společenskému vzestupu, jenž pokračoval vstupem do stavovské společnosti a získkem svobodného majetku nebo stavovského úřadu. Věřím, že má zjištění přispějí nejen k poznání dílčích aspektů novověkých dějin práva a správy v kontextu modernizačních trendů (zejména byrokratizace) či pomocných věd historických (hlavně diplomatiky a heraldiky), ale rovněž pomohou v dalším bádání o celkovém pohledu na společenskou vrstvu nové šlechty v (raném) novověku, a to opět v kontextu modernizačních teorií (především ve společenské disciplinaci, jež se odrážela rovněž ve státní regulaci společenského vzestupu).⁶²

Na závěr tohoto úvodu se ještě musím zastavit u použité terminologie a problematiky přepisu dobových šlechtických jmen a přídomků. Pod pojmem nobilitace rozumím nejen samotné povýšení nešlechtice do šlechtického stavu, pro něž již pobělohorské archivní prameny užívaly pojmy *Nobilitation* či *Adelstand*, ale rovněž postup v rámci dobové titulární hierarchie, tedy udělení vyššího šlechtického titulu šlechtické osobě (*Standeserhebung*, *Standeserhöhung*). V daném kontextu

⁶² Viz REINHARD, Wolfgang: *Sozialdisziplinierung – Konfessionalisierung – Modernisierung. Ein historio-graphischer Diskurs*. In: Boškovska Leimgruber, Nada (Hg.): *Die frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft. Forschungstendenzen und Forschungserträge*. Paderborn 1997, s. 39–55; MARGREITER, Klaus: *Der frühneuzeitliche Adel als Problem für die Modernisierungstheorie*. In: Steidl, Annemarie (Hg.): *Übergänge und Schnittmengen. Arbeit, Migration, Bevölkerung und Wissenschaftsgeschichte in Diskussion*. Wien – Köln – Weimar 2008, s. 209–234. Srov. také HROCH, Miroslav: *K problému definice absolutismu a jeho geneze*. AUC-PeH 3 (= *Studia historica* 36. Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17.–18. století), 1989, s. 9–22; MAŤA, Petr – WINKELBAUER, Thomas: *Einleitung: Das Absolutismuskonzept, die Neubewertung der frühneuzeitlichen Monarchie und der zusammengesetzte Staat der österreichischen Habsburger im 17. und frühen 18. Jahrhundert*. In: Maťa, Petr – Winkelbauer, Thomas (Hg.): *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas (= Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropas, 24)*. Stuttgart 2006, s. 7–4; KNOZ, Tomáš: *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*. ČMM 121, 2002, č. 2, s. 451–483; HRBEK, Jiří: *Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho historického pojmu*. ČČH 105, 2007, č. 3, s. 643–689.

občas používám pojem stavovské povýšení, byť v českých podmínkách není zcela přesný, neboť navozuje dojem příslušnosti ke stavovské obci – té však bylo možno dosáhnout až podstoupením úředního procesu přijetí do konkrétní zemské stavovské obce, který byl po administrativní stránce od nobilitace striktně oddělen (nobilitace pouze vytvářela prvotní právní předpoklad).⁶³ Při používání jednotlivých šlechtických titulů se držím dobové české i německé terminologie, které je de facto totožná s terminologií současnou. V předkládané práci průběžně používám jak termín panský stav, tak termín stav svobodných pánů (něm. *Herrenstand, Freiherrnstand*), které byly v pobělohorském období obsahově rovnocenné – při konkrétním použití vycházím ze znění pramenů. Použiji-li termín baronát (vycházející z latinského pojmu *liber baro* – svobodný pán), pak jen ze stylistických důvodů a zásadně jako ekvivalent k pojmům panský stav/stav svobodných pánů.⁶⁴ Rovněž ze stylistických důvodů a současně i pro přesnější odlišení šlechtického stavu (*Adelstand*) od pojmenování obecného šlechtického stavu, resp. statusu používám adjektivum prostý (*einfach*), ačkoliv si uvědomuji, že toto adjektivum bylo v kancelářské praxi studovaného období užíváno více než sporadicky a standardní součástí šlechtické titulární terminologie se stalo až od počátku 19. století. Ve snaze dosáhnout jednotného úzu přepisu křestních jmen, příjmení i šlechtických přídomků nobilitovaných osob jsem po dlouhých a nesnadných úvahách, hledání vhodných analogií v dostupné odborné literatuře a diskuzích s odborníky nakonec zvolil následující formu: křestní jména používám jednotně v české variantě, příjmení, popř. přídomky v transskribované původní verzi, v níž se objevují v nobilitačním spise. U jmen rodů, jejichž česká podoba je již fixována v tradiční české genealogické a heraldické literatuře⁶⁵ nebo v běžně dostupných a uznávaných historických pracích, dávám přednost této české podobě. Snažil jsem se tak vyhnout velmi nepříjemně a komplikovaně vyhlížejícím dobovým německým variantám tradičních českých jmen, např. Voříkovských z Kundratic (dobově Worzikowsky von Kundratitz), Netolických z Eisenberka (Netolitzky von Eissenberg), Žerotínů (dobově Zierotin) apod. Tyto varianty případně uvádím v rejstříkových heslech. Jsem samozřejmě smířen s možností, že zvolený úzus nebude konvenovat všem

⁶³ Pojem *ständischer Adel* popř. *Adelsnation* užívá HASENPFLUG-ELZHOLZ, Eila: *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus. Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts* (= Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, 30). München – Wien 1982, s. 306 nn. Hospodářský historik M. Myška použil pro označení všech šlechtických titulů od rytířského výše souhrnné označení „stavovská šlechta“ (*Ständeadel*), aniž zohlednil dobově podmíněné konotace vyplývající z adjektiva „stavovská“. MYŠKA, Milan: *Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoazní éry (Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“)*. ČZM-B, 36, 1987, s. 47–48.

⁶⁴ S pojmem *Baronat* se sporadicky setkáme ve vnitrokancelářské praxi.

⁶⁵ Zejm. PILNÁČEK, Josef: *Rody starého Slezska*. Brno 2010; PILNÁČEK, Josef: *Staromoravští rodové*. Brno 2011; KOLÁŘ, Martin: *Českomoravská heraldika. Část všeobecná*. Praha 1902; SEDLÁČEK, August: *Českomoravská heraldika. Část zoláštní*. Praha 1925; četná genealogická hesla v *Ottově slovníku naučném*.

čtenářům.⁶⁶ Není-li uvedeno jinak, všechny udělené šlechtické tituly považuji do roku 1752 za české, v letech 1752–1804 za šlechtické tituly dědičných království a zemí či pozdější rakouské (tj. šlechtické tituly rakouské poloviny habsburské monarchie) a od roku 1804 za šlechtické tituly Rakouského císařství. Pokud se jedná o uherský, říšský, rakouský či jakýkoliv jiný šlechtický titul, tuto skutečnost výslovně uvádím. Také v případě udělení inkolátu přirozeně neuvádím, že se týká výlučně zemí Koruny české. U statků či panství disponujících patrimoniálními právy, jež byly v Čechách, na Moravě a Opavsku-Krnovsku nazývány deskovými statky (*Landtafelgut*) a v ostatních slezských knížectvích často zemskými, šlechtickými či rytířskými (*Landesgut, adeliches ritterliches Gut*), ze stylistických důvodů často používám jednotné označení „svobodný majetek“. Pro označení dvorského úřadu, který se po roce 1749 primárně zabýval vyřizováním nobilitačních kauz, používám v obecném smyslu pojem kancelář – činím tak opět ze stylistických důvodů; pouze v konkrétních případech z let 1749–1761 hovořím o direktoriu.

* * *

Na závěr každého úvodu se sluší poděkovat všem, kteří napomohli vzniku předkládané publikace. V první řadě je nutno uvést Grantovou agenturu České republiky, která poskytnutím finanční podpory umožnila realizovat nákladné studium rozsáhlého materiálu v zahraničních i domácích archivních institucích a odborných knihovnách. Stejně tak jsem povinen vyjádřit díky agentuře Aktion za dva měsíční badatelské pobyty ve Vídni, během nichž jsem se mohl věnovat také tématu nobilitací v českých zemích v 18. století (za institucionální zaštitění obou pobytů vděčím Thomasi Winkelbauerovi, řediteli vídeňského Institutu für Österreichische Geschichtsforschung). Velký dík patří oběma recenzentům, Karlu Müllerovi a Janu Županičovi, jejichž kritické poznámky a úvahy mi pomohly k vyřešení mnoha problematických otázek, které ze studia zvoleného tématu vyplynuly. Michalu Fialovi jsem vděčný za připomínky k závěrečné kapitole o heraldice. Ke vzniku této publikace rovněž přispěli spolupracovníci, kteří se dílčím způsobem podíleli na řešení grantového úkolu – v první řadě se jedná o Zbyňka Žouželku, jemuž jsem současně vděčný za zpřístupnění rukopisu připravované publikace o vybraných aspektech bohemikálních nobilitací z let 1740–1763,⁶⁷ dále musím jmenovat Aleše Zářického, Jiřího Stibora a Adama Poláška. Za velmi cenné a inspirativní konzultace, k nimž často docházelo během neformálních setkání, a také za nezištnou pomoc

⁶⁶ S obdobnými komplikacemi při přepisu dobových šlechtických jmen se museli vyrovnat také NEBESKÝ, Jiří J. K.: *Liechtenstein nebo Lichtenštejn?* GHJ 22, 2002, č. 2, s. 2–6, MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, 1. Praha 2008, zejm. s. 8 nebo CERMÁN, Ivo: *Šlechtická kultura*, s. 17–18. Úvahy zmíněných autorů i jejich konkrétní aplikace mohou u širší odborné veřejnosti vzbuzovat polemiku, velmi dobře ale poukazují na veškeré komplikace, s nimiž historikové musejí při snaze užívat jednotnou formu dobových jmen tvrdě a ne vždy úspěšně zápasit. K tomu srov. inspirativní úvahu POKLUDA, Zdeněk: *O našich biskupech a také o neposedných písmenkách aneb Lichtenštejn nebo Liechtenstein?* VVM 61, 2009, s. 190–191.

⁶⁷ ŽOUŽELKA, Zbyněk: *Nobilitace*.

při obstarávání obtížně dostupných zdrojů informací jsem vděčný Pavlu a Heleně Sedláčkovým, Petru Mařovi, Tomáši Krejčíkovi, Markovi Starému a Waclawu Gojniczkovi. Velkou pomoc mi poskytli pracovníci archivů, kteří zajišťovali přísun značného množství studovaného materiálu – především jde o Helenu Klímovou (Národní archiv) a Franze-Stephana Seitscheka (Österreichisches Staatsarchiv). Za institucionální podporu děkuji děkanovi Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě a řediteli tamního Centra pro hospodářské a sociální dějiny Aleši Zářickému, stejně jako vedoucímu Katedry historie FF OU Petrovi Popelkovi. Nakonec bych rád vyjádřil vděčnost svým nejbližším, především za značnou míru trpělivosti během dokončování rukopisu této publikace.

JIŘÍ BRŇOVJÁK

